

Малахова Катерина Вікторівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8873-3943>,

кандидатка філософських наук,

молодша наукова співробітниця,

Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: mallakhova@gmail.com

Хасидські матеріали в архівах Києва (на прикладі документів щодо рабина Ізраеля з Ружина)

Доповідь присвячено характеристиці архівних документів про хасидських лідерів в архівах Києва (Центральний державний історичний архів, м. Київ, і Державний архів Київської області, далі – ЦДІАК і ДАКО) на прикладі матеріалів щодо засновника ружинської хасидської династії – рабина Ізраеля Фрідмана з Ружина (1796–1850) та методологічним проблемам їхнього дослідження.

Ключові слова: хасидизм, Ізраель Фрідман, Ружин, цадик, єврейська історія, архівні документи, ЦДІАК, ДАКО.

Документи, присвячені хасидським лідерам і їхнім послідовникам, що зберігаються в архівах України, є практично не дослідженим джерелом з історії хасидизму. Значна їхня частина зберігається в архівах ЦДІАК та ДАКО. Ця доповідь присвячена спробі дати загальну характеристику цим документам на прикладі матеріалів, що стосуються засновника ружинської хасидської династії – рабина Ізраеля Фрідмана з Ружина.

Переважна частина документів зберігаються в загальних фондах тих інституцій, які відповідали за різні аспекти єврейського життя. Насамперед це фонди губернаторських канцелярій – Київського, Подільського та Волинського

військового генерал-губернатора (фонд 442 ЦДІАК) та Київського цивільного губернатора (фонд 1 ДАКО). Відтак методологічною проблемою є пошук відповідних справ серед десятків тисяч інших, які містяться в загальних описах цих фондів.

Перші спроби досліджень хасидських матеріалів в українських архівах належать Єврейській історико-археографічній комісії при Всеукраїнській академії наук (ВУАН) під керівництвом Іллі Галанта в 1924–1929 рр. Результатом стали кілька статей самого І. Галанта, а також велика добірка архівних матеріалів, яка лишилася неопублікованою і наразі зберігається у фонді 1423 («Колекція документів, зібраних Єврейською історико-археографічною комісією при історико-філологічному відділенні Всеукраїнської Академії наук») ЦДІАК, спр. 6. («Копии документальных материалов, собранных еврейской историко-археографической комиссией, о еврейских цаддиках и их влиянии на евреев в 1834, 1836, 1838, 1841–1854, 1861–1876 гг.») та інші. За незалежної України дослідженням цих документів (зокрема, зібраних Історико-археографічною комісією) займалася Вікторія Хітерер (див.: Хітерер В. Документы, собранные Еврейской историко-археографической комиссией Всеукраинской академии наук. Київ–Єрусалим, 1999; а також її статті).

Завдання повного опису цих матеріалів є нагальною потребою української єврейської архівістики. Аналогічну роботу щодо хасидських матеріалів в архівах Польщі було виконано Марціном Водзінським: кілька сотень найбільш важливих документів було видано мовою оригіналу та анотовано англійською. Ця робота може стати методологічним взірцем для дослідження хасидських матеріалів в архівах України.

Перший тип документів, до яких слід звернутися, – документи реєстрації актів цивільного стану, а також реєстрації населення: метричні книги, посімейні списки, переписи населення тощо. Робота з цими документами дозволяє розв'язати кілька суттєвих проблем хасидознавства, зокрема, проблему імен. Лідери хасидського руху відомі за іменами чи

прізвишками, що їх вживає хасидська література. Але як називали цих людей у документах російською? Виявляється, імена могли змінювати до невпізнаваності – по батькові може виконувати роль прізвища, а імена звучать геть інакше. Це можна продемонструвати на прикладі Ісраеля Фрідмана, відомого в хасидській літературі як «Ісраель із Ружина». Виявилося, що за ревізією 1795 року його батько записаний як «Казнадей»; у документах 1830-х цей вид занять батька перетворюється на прізвисько або додаткове прізвище, за яким його знає частина російськомовних документів.

Документи щодо хасидських синагог і молитовних будинків. Цей тип джерел представлено документами будівельного відділення канцелярії Київського цивільного губернатора, а саме проханнями про дозвіл на будівництво, перебудову та подальше існування молитовних будинків, а також документами щодо виборів так званого «духовного правління» синагог. Документи цього типу дозволяють отримати точне уявлення про кількість і назву синагог у містечку, склад «старшин» її спільноти, список вірян, а також іноді точну локацію та зовнішній вигляд будівлі. Документи цього типу дозволяють також встановити, які синагоги були хасидськими та до якої саме напрямку належали, а отже, дослідити розповсюдження і вплив тих чи тих хасидських напрямків. Щодо історії Ісраеля з Ружина, цей тип документів надає більше відомостей щодо перебування р. Ісраеля у Сквирі перед переміщенням його до двору в Ружині, адже саме у Сквирі довкола молитовного будинку «Кам'яний клойз» сформувалося чи не перше коло його послідовників.

Серед хасидських матеріалів окремо варто виділити дуже виразну групу документів – доноси. Більш чи менш таємне донесення було поширеною стратегією співпраці з державною владою для різних верств єврейського населення Російської імперії. Ця практика вирішувала одночасно два завдання: демонстрацію лояльності до влади та її політики щодо євреїв, що могло сприяти подальшій кар'єрі, а також нанесення удару супротивнику у внутрішніх єврейських конфліктах. Просвітники доносили світській владі на

хасидів, а різні хасидські напрямки писали донесення один на одного. Серед найцікавіших архівних матеріалів щодо р. Ізраеля з Ружина – донесення мешканця містечка Сквир Нухіма Файбишенка на Ізраеля Фрідмана (ЦДІАК, ф. 442, оп. 144, спр. 574 «По доносу сквирского еврея Нухима Файбишенко о злоупотреблениях ружинского раввина Сруля Фридмана», 1836). Вона допомагає реконструювати його участь у житті єврейської спільноти Сквири в часи існування хасидського двору в Ружині.

Найбільш об'ємний і інформативний тип справ, що містять цінну інформацію щодо хасидизму, – судові справи, документація судових процесів. Серед відомих процесів над хасидськими лідерами, що відбувалися на українських теренах Російської імперії в середині XIX сторіччя, – «Славутська справа», справа Тверських та ін. – важливе місце посідає так звана «Ушицька справа». Це відомий процес, підставою для якого стало вбивство двох євреїв-донощиків в містечку Нова Ушиця в 1836 році, де Ізраеля з Ружина було звинувачено у пособництві вбивству. Матеріали цього процесу складають кілька десятків томів, що зберігаються в ЦДІАК та Державному архіві Хмельницької області.

Нарешті, серед майнових справ, які включають купчі на маєтки цадиків, документи щодо запису до гільдій тощо, існує справа про конфіскацію маєтку Ізраеля з Ружина після його втечі в Садгору в 1841 році. Ця справа містить два інвентарних описи нерухомої власності Ізраеля Фрідмана в Ружині, які є унікальним свідомством про вигляд і побут помешкання ружинського хасидського двору.

Kateryna Malakhova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8873-3943>,

Candidate of Philosophical Studies,

Junior Research Associate,

H. Skovoroda Institute of Philosophy,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: mallakhova@gmail.com

**Hasidic materials in the archives of Kyiv (on the example of documents on
rabbi Israel of Ruzhyn)**

The presentation focuses on the characterization of archival documents on Hasidic leaders in Kyiv archives, using materials about the founder of the Ruzhyn Hasidic dynasty, Rabbi Israel Friedman of Ruzhyn (1796–1850) as an example, and examines methodological problems of their research.

Keywords: Hasidism, Israel Friedman, Ruzhyn, tzadik, Jewish history, archival documents, Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv, State Archives of Kyiv Region.